

Selman Repišti*

PROVJERA METRIJSKIH KARAKTERISTIKA SKALE TRANSCENDENTALNE BUDUĆNOSTI KAO VREMENSKE PERSPEKTIVE

Sažetak

Paradigma vremenskih perspektiva novi je pristup, baziran na jedinstvenom spoju koncepcija o vremenu u oblasti psihologije, antropologije i sociologije. Postulirano je da svaka osoba može interpretirati osobna iskustva i ponašati se u skladu sa šest temporalnih stilova: pozitivna prošlost, negativna prošlost, hedonistička sadašnjost, fatalistička sadašnjost, budućnost i transcendentalna budućnost. Kako je posljednja vremenska perspektiva nedovoljno istražena, u ovom je radu provjeravana faktorska validnost njene operacionalizacije (Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive – TFTPS). Drugi je cilj ovoga rada ispitivanje povezanosti rezultata na spomenutoj skali sa: generalnim zadovoljstvom životom, otvorenošću prema iskustvima i subjektivnom procjenom religioznosti. Prikupljen je prigodni uzorak, koji je činilo 178 sudionika, dobi od 18 do 59 godina. Korišten je sljedeći instrumentarij: TFTPS, tvrdnja o subjektivnoj procjeni općeg zadovoljstva životom, tvrdnja o subjektivnoj procjeni religioznosti, te niz tvrdnji koje se odnose na mjerenje otvorenosti prema iskustvu, iz Internacionalnog skupa čestica ličnosti (IPIP). Instrumentarij je distribuiran putem jednog od online servera, koji se inače koristi u ove svrhe. Rezultati ukazuju na relativno zadovoljavajuću konstruktnu valjanost TFTPS-a, pri čemu su predložene određene modifikacije njenoga sadržaja. Rezultati na Skali transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive nisu u statistički značajnoj korelaciji sa zadovoljstvom životom, niti s pozitivnom inačicom otvorenosti prema iskustvu (intelekt/imaginacija), ali su u statistički značajnim korelacijama s negativnom inačicom otvorenosti prema iskustvu (konvencionalnost/konzervativnost) i subjektivnom procjenom religioznosti. Na kraju rada, prodiskutirano je o prednostima i nedostacima opisanog

* Maršala Tita 31/2, BA-71 000 Sarajevo, selman9r@yahoo.com

Provjera metrijskih karakteristika skale...

istraživanja, mogućnostima poboljšanja kvalitete TFTP-a, i daljim koracima u znanstvenom pristupu ovom području.

Ključne riječi: *intelekt, konvencionalnost, otvorenost prema iskustvu, religioznost, transcendentalna budućnost, vremenske perspektive, zadovoljstvo životom*

1. Uvod

Paradigma vremenskih perspektiva relativno je novo područje, koje se može pozicionirati negdje između kognitivne i socijalne psihologije, premda sadrži i elemente psihologije ličnosti. Prije svega, ovdje je riječ o pet kognitivno-ponašajnih stilova, odnosno pristupa i shvaćanja sebe, okoline i života (pozitivna prošlost, negativna prošlost, fatalistička sadašnjost, hedonistička sadašnjost i budućnost). Šesti je temporalni stil ponešto konceptualno drugačiji (transcendentalna budućnost), premda je odavno podveden pod teorijski okvir vremenskih perspektiva.

Zimbardo i Boyd (1999) nude općenitu definiciju vremenske perspektive: to je fundamentalna dimenzija u konstruiranju psihološkog vremena, koja se pojavljuje iz kognitivnih procesa kojima raščlanjujemo ljudsko iskustvo na tri dijela: prošlost, sadašnjost i budućnost. O temporalnim perspektivama govore kao o meta-shematskim reprezentacijama, te kao o jednom vidu vremenske pristranosti u poimanju i interpretiranju osobnih iskustava, koja posljedično dovodi do specifičnih obrazaca ponašanja. Prvih pet vremenskih perspektiva je operacionalizirano u vidu Zimbardovog inventara vremenskih perspektiva (ZTPI), koji obuhvaća pet njima pripadajućih supskala. Slijede kratki opisi vremenskih perspektiva, uz njihove korelate.

Pozitivna prošlost obuhvaća odnos pojedinca prema prošlim iskustvima na način da ih se interpretira u pozitivnom svjetlu. Osobe koje postižu visoke rezultate na ovoj supskali,

Provjera metrijskih karakteristika skale...

naklonjene su obiteljskim i tradicionalnim vrijednostima (Laghi et al., 2013), zadovoljni su životom, mentalno zdravi i strpljivi (Zimbardo & Boyd, 2009).

Negativna prošlost je zasebna temporalna dimenzija koja podrazumijeva osjećaje neprijatnosti i anksioznosti, tijekom razmišljanja o prošlosti, te težnju ka potiskivanju ovakvih iskustava. Osobe sa visokim rezultatima na supskali negativne prošlosti nerado se sjećaju prošlih iskustava, a sklone su depresiji, anksioznosti i niskom samopoštovanju (Carelli et al., 2011).

Fatalistička sadašnjost odnosi se na ono što je u klasičnoj psihologiji poznato kao eksternalni lokus kontrole (nedostatak osjećaja samodjelotvornosti i priklanjanje uvjerenju da je u životu sve predeterminirano). Osobe s niskim skorovima na skalama ekstraverzije i savjesnosti, te visokim rezultatima na skali neuroticizma, sklone su promatrati sebe i svijet iz kuta fatalističke sadašnjosti (Podlogar i Bajec, 2011).

Hedonistička sadašnjost povezana je sa: nemogućnošću odlaganja trenutnih zadovoljstava; pretjerivanjem u piću, kockanju i konzumaciji psihoaktivnih supstanci (Zimbardo & Boyd, 1999); sklonošću rizičnim ponašanjima kao što su brza vožnja (Zimbardo et al., 1997) i seksualno rizične aktivnosti (Rothspan & Reed, 1996); neprestanim traženjem uzbuđenja i novina i tome slično.

Vremenska perspektiva budućnosti odnosi se na: percepciju vlastite perspektivnosti, ustrajnost u postizanju ciljeva (Zimbardo & Boyd, 2009), odgovorno donošenje odluka i odlaganje zadovoljstava u cilju ispunjavanja dugoročnih planova (Nordhall & Agerström, 2013). Osobe koje postižu visoke rezultate na ovoj supskali preferiraju konzistentnost, odnosno nisu sklone traženju uzbuđenja, niti riskiranju (Holman & Zimbardo, 2009). Također, izvještavaju o većem zadovoljstvu životom od onih koji postižu niske skorove na ovoj supskali (Gao, 2011).

Provjera metrijskih karakteristika skale...

Konačno, *transcendentalna budućnost* predstavlja stupanj u kojem ljudi vjeruju da će nakon smrti biti nagrađeni, odnosno kažnjeni za svoja djela (Zimbardo & Boyd, 1999), kao i u to da se sa smrću ne završava »pravi, istinski« život »duše« (Boyd & Zimbardo, 1996). Ovaj će se rad fokusirati na transcendentalnu budućnost kao vremensku perspektivu, poglavito na validaciju instrumenta za njeno mjerenje – Skali transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive (TFTPS).

Uspoređeno s količinom istraživanja prvih pet temporalnih dimenzija, broj studija u okviru šeste je značajno oskudniji. Podlogar i Bajec (2011) dobivaju niske pozitivne, ali statistički značajne korelacije između transcendentalne budućnosti i pozitivne prošlosti i hedonističke sadašnjosti. Ortuño i sur. (2013), osim korelacije sa spomenutim vremenskim perspektivama, izvještavaju o korelaciji između transcendentalne budućnosti i negativne prošlosti, fatalističke sadašnjosti i budućnosti. Podlogar i Bajec (2011) dobili su niske pozitivne korelacije transcendentalne budućnosti sa: ekstraverzijom, ugodnošću (suradljivošću) i otvorenošću prema novim iskustvima. Zimbardo i Boyd (2009) ističu da je ova vremenska perspektiva u pozitivnoj vezi sa zadovoljstvom životom i psihičkim blagostanjem. Međutim, Seema i sur. (2014) ne nalaze da postoje statistički značajne korelacije između transcendentalne budućnosti s jedne, i samopoštovanja i psihičkog dobrostanja s druge, strane. U istraživanju Ortuña i sur. (2012a), transcendentalna budućnost nije se pokazala kao statistički značajan prediktor zadovoljstva životom. Ortuño i sur. (2011) navode da postoje statistički značajne razlike u prosječnim rezultatima na Skali transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive, između skupine religioznih i nereligioznih sudionika njihovog istraživanja.

Osnovni je cilj ovog rada utvrđivanje faktorske strukture TFTPS, uz ispitivanje njene povezanosti s relevantnim psihološkim varijablama. Očekuje se da će se analizom glavnih komponenti izdvojiti jedan faktor, što bi svjedočilo u prilog tome da je transcendentalna budućnost unidimenzionalni konstrukt. Također, može se očekivati (shodno prethodnim istraživanjima, npr. Ortuño i sur. 2011, te Podlogar i Bajec, 2011) da će transcendentalna

budućnost biti u pozitivnim, statistički značajnim korelacijama s otvorenošću prema iskustvima i subjektivnom procjenom religioznosti. Međutim, pretpostavlja se da neće biti u korelaciji sa zadovoljstvom životom, što je u skladu s rezultatima recentnijih istraživanja (npr. Ortuño i sur., 2012a; Seema i sur., 2014).

2. Metoda

2.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 178 sudionika (44 muškarca, što je 24,7 % ukupnog uzorka, i 134 žene, odnosno 75,3 % ukupnog broja sudionika). Uzorak je bio prigodnoga tipa. Raspon dobi kretao se od 18 do 59 godina, uz $M = 25,69$ i $SD = 8,21$. Najviše je sudionika kao državu u kojoj živi navelo Bosnu i Hercegovinu ($n = 144$, odnosno 80,90 %), potom Hrvatsku ($n = 17$, tj. 9,55 %), Srbiju ($n = 15$, tj. 8,43 %), te Makedoniju i Crnu Goru ($n = 2$, tj. 1,12 %). Od ukupnog broja sudionika, njih 128 su studenti i studentice (71,91 % uzorka), dok su ostali sudionici diplomirali, posjeduju magisterij ili doktorat ($n = 50$, tj. 28,09 %).

2.2. Instrumentarij

Skala transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive (*Transcendental-Future Time Perspective Scale – TFTPS*, Boyd & Zimbardo, 1996) sastoji se od 10 tvrdnji, prezentiranih u formatu Likertove skale s pet stupnjeva¹. Peta tvrdnja («Teorija evolucije adekvatno objašnjava kako se pojavila ljudska vrsta») boduje se obrnuto, a ukupan skor na skali se formira kao prosječna procjena za sve čestice skale. Cronbachov alfa koeficijent² nutarnje

¹ Likertova skala s pet stupnjeva format je zadavanja niza tvrdnji s kojima se sudionici mogu slagati ili ne slagati u određenom stupnju: 1 – nimalo se ne slažu, 2 – ne slažu se, 3 – neodlučni su, 4 – slažu se, 5 – u potpunosti se slažu.

² Cronbachov alfa koeficijent najčešće je navođena mjera pouzdanosti psihološkog instrumentarija u znanstvenim člancima (Fajgelj, 2005). Naime, nije uvijek moguće ponovno zadati istu skalu (test) istom uzorku sudionika u dvije vremenske točke, te procijeniti njezinu pouzdanost tipa vremenske konzistentnosti. Stoga je ekonomičnije i praktičnije jednom primijeniti odgovarajuću skalu (test), te izračunati varijance odgovora na njezine čestice i njihove međusobne kovarijance. Ove vrijednosti su nam dovoljne za izračunavanje Cronbachova alfa koeficijenta, na osnovu raspoloživih obrazaca (više u Bukvić, 1997).

Provjera metrijskih karakteristika skale...

konzistencije za kompletnu skalu iznosi $\alpha = ,87$, što svjedoči u prilog tvrdnji da TFTPS ima zadovoljavajuću pouzdanost. Alfa koeficijent je u prethodnim istraživanjima iznosio: $\alpha = ,87$ (Ortuño et al., 2013), $\alpha = ,86$ (Seema et al., 2014), $\alpha = ,86$ (Podlogar i Bajec, 2011) i $\alpha = ,87$ (Boyd & Zimbardo, 1996).

Generalno zadovoljstvo životom mjereno je česticom: »Generalno gledajući, koliko ste zadovoljni svojim životom?« Sudionici su mogli obilježiti jednu od sljedećih opcija: uopće nisam (1), nisam (2), niti jesam niti nisam (3), jesam (4) i u potpunosti jesam (5). Raspon odgovora poklopio se s teorijskim rasponom (1-5), dok je aritmetička sredina iznosila $M = 3,71$, a standardna devijacija odgovora $SD = 0,84$. Opravdanje korištenja samo jedne čestice možemo potkrijepiti ne tako rijetkom praksom da se upravo na ovaj način mjerilo zadovoljstvo životom i u nekim drugim istraživanjima (npr. Lucas & Donnellan, 2012).

Subjektivna procjena religioznosti ispitivala se pitanjem: »U kojoj mjeri za sebe možete tvrditi da ste religiozna osoba?« I ovo je pitanje bilo u formi Likertove petostupanjske skale, gdje su brojevi značili: 1 – uopće nisam religiozan, 2 – nisam religiozan, 3 – neodlučan sam, 4 – religiozan sam, 5 – apsolutno sam religiozan. Raspon odgovora bio je od 1 do 5, uz $M = 3,37$ i $SD = 1,21$. Pitanje nespecifičnog ispitivanja religioznosti riješili smo, dakle, definiranjem jedne tvrdnje koja je predstavljala samoprocjenu religioznosti, bez obzira na specifičnu konfesionalnu pripadnost naših sudionika.

Otvorenost prema iskustvu mjerena je tvrdnjama preuzetim iz IPIP baze (*International Personality Item Pool*, Goldberg, 1999; Goldberg et al., 2006). Preuzeto je, prevedeno i prilagođeno 14 tvrdnji koje se odnose na ovu dimenziju ličnosti, pretpostavljenu u okviru Velepeteroga modela, odnosno Petofaktorskoga modela³. Točnije, tvrdnje su odabrane i adaptirane iz verzije Skale otvorenosti prema iskustvu koja je sadržala 20 čestica. Prilikom

³ Velepeteri (Petofaktorski) model strukture ličnosti podrazumijeva da se ličnost svake osobe može opisati preko pet osobina ličnosti (točnije, dimenzija): ekstraverzije, neuroticizma, savjesnosti, ugodnosti i otvorenosti za nova iskustva (više u McCrae & Costa, 1987).

Provjera metrijskih karakteristika skale...

preuzimanja dijela ove skale, vodilo se računa da se sadržaj tvrdnji ne ponavlja u pozitivnom i negativnom dijelu skale (tj. onome čije se tvrdnje obrnuto boduju). Drugi je kriterij bio da sadržaj čestica pokriva pozitivni i negativni pol otvorenosti prema iskustvu: otvorenost, intelekt i imaginaciju vs. tradicionalnost, konvencionalnost i konzervativnost. Prije provođenja faktorske analize, zadovoljeni su uvjeti za njenu primjenu: $KMO^4 = ,659$ (Field (2005) navodi da njegova vrijednost mora biti viša od ,500 kako bi bila prihvatljiva) i $\chi^2 = 423,927$, $df = 91$, $p < ,001$ (Bartlettov test sferičnosti)⁵. Analizom glavnih komponenti i uzimanjem u obzir Kaiser-Guttmanova kriterija⁶, izdvojila se petofaktorska solucija (postotak objašnjene varijance iznosio je 59,765 %). Za dobivenu soluciju se ispostavilo da nije interpretabilna. Međutim, Cattellov kriterij⁷ sugerira zadržavanje dva faktora, a ovo rješenje se, nakon njihove rotacije u Promax poziciju⁸, pokazalo interpretabilnim. Napominjemo da su, prije dobivanja finalnog rješenja, izbačene dvije tvrdnje (»Izbjegavam filozofske rasprave« i »Imam izraženu naklonost prema umjetnosti«), čije saturacije nisu bile prihvatljive. Faktori (dimenzije) nazvani su intelekt/imaginacija i konvencionalnost/konzervativnost. Ovi su nazivi nastali rukovodeći se opisima pozitivnog i negativnog pola otvorenosti prema iskustvima, koje su ponudili glavni istraživači na polju psiholeksičke paradigme (npr. McCrae & Costa, 1987; Costa & McCrae, 1995). Ekstrahirani faktori ukupno objašnjavaju 37,429 % varijance

⁴ KMO je kratica za Kaiser-Meyer-Olkinovu mjeru adekvatnosti uzorkovanja, odnosno, pojednostavljeno rečeno, indikatora međusobne povezanosti i sličnosti između tvrdnji (varijabli) koje uključujemo u faktorsku analizu (detaljnije u Fulgosi, 1988).

⁵ Bartlettov test sferičnosti služi za provjeru postoji li statistički značajna razlika između naše interkorelacijske matrice i tzv. jedinične matrice (u kojoj su varijable u međusobnim nultim korelacijama, a u maksimalnim korelacijama svaka sa samom sobom). Ukoliko je on značajan, naši su podaci pogodni za faktorizaciju (više u: Fulgosi, 1988).

⁶ Kaiser-Guttmanov kriterij podrazumijeva da svaki zadržani faktor ima eigen-vrijednost veću od jedan (tj. zbroj njegovih kvadriranih faktorskih zasićenja mora biti veći od jedan).

⁷ Cattellov kriterij odnosi se na prihvaćanje određenog broja prvih faktora, sve do onog faktora nakon kojeg ne dolazi do značajnog pada objašnjene varijance manifestnih varijabli (čestica).

⁸ Promax pozicija odnosi se na geometrijski prikaz faktora kao dimenzija u prostoru koje zaklapaju oštar kut. Drugim riječima, to znači da su ovi faktori u korelaciji.

Provjera metrijskih karakteristika skale...

manifestnih varijabli, a korelacija između njih iznosi $r = -,263$. Negativna je korelacija očekivana, s obzirom na to da spomenuti faktori pokrivaju većinom suprotne odrednice ove dimenzije ličnosti. Matrica faktorskog obrasca za zadržano rješenje, nastalo *apriornim* zadavanjem ekstrakcije dva faktora, prikazana je u *tablici 1*. U posljednjoj koloni nalaze se komunaliteti manifestnih varijabli.

Tablica 1. *Matrica faktorskog obrasca dvofaktorske solucije Skale otvorenosti prema iskustvu i komunaliteti*

Red. br.	Tvrdnje	Faktori		h^2
		Intelekt/ imaginacija	Konvencionalnost/ konzervativnost	
13.	Volim eksperimentirati s novim idejama.	,678	-,161	,543
3.	Obično sam sklon probati nešto novo.	,666	-,076	,475
5.	Provodim puno vremena razmišljajući o stvarima koje me okružuju.	,625	,084	,370
8.	Volim sanjariti tokom dana.	,610	,222	,350
12.	Volim preispitivati društvene vrijednosti.	,557	,001	,310
9.	Mogu reći da sam originalna osoba.	,385	,007	,147
6.	Smatram da se moramo pokoravati zakonima koji su na snazi.	,187	,690	,443
10.	Volim tradiciju i običaje.	,130	,683	,437
7.	Vjerujem da sam prizemna osoba.	,091	,655	,405
1.	Volim rutinske aktivnosti.	-,192	,508	,346
4.	Vjerujem u samo jednu religiju.	-,097	,495	,280
14.	Više volim poznate stvari i mjesta (u odnosu na nepoznate i nove).	-,276	,487	,384

Na osnovu matrice faktorskog sklopa (*tablica 1*), vidimo da šest čestica odgovara faktoru intelekta/imaginacije, a njihov koeficijent nutarnje pouzdanosti iznosi $\alpha = ,634$. Izbacivanjem čestice »Mogu reći da sam originalna osoba«, Cronbachov alfa koeficijent poveća se na $\alpha = ,645$. Dakle, konačna verzija supskale intelekt/imaginacija sastoji se od pet čestica i u takvom obliku je uvrštena u daljnju analizu. Supskala konvencionalnost/ konzervativnost sastoji se od

Provjera metrijskih karakteristika skale...

šest tvrdnji, a njen alfa koeficijent je $\alpha = ,626$. Pouzdanost tipa nutarnje konzistencije cijele Skale otvorenosti prema iskustvu (bez spomenutih tvrdnji koje su izbačene) je $\alpha = ,675$ ($n = 11$). Kao što vidimo, pouzdanost je opisanih supskala nešto ispod prihvatljive razine pouzdanosti (tj. ispod ,700, npr. George & Mallery, 2003), što se može objasniti malim brojem tvrdnji koje ih čine (Tavakol & Dennick, 2011). Kako smo dobili dvofaktorsku soluciju Skale otvorenosti prema iskustvu, svaka od supskala uvrštena je u daljnju analizu kao posebna varijabla, pri čemu su kao rezultati sudionika uzete aritmetičke sredine njihovih odgovora na svakoj supskali.

Ovdje valja napomenuti da su Ćirić i sur. (2014), provodeći faktorsku analizu s tvrdnjama za otvorenost prema iskustvu iz IPIP repozitorijuma, dobili sljedeće faktore: intelekt, otvorenost i konvencionalnost. Jedno od rješenja koje su predložili je da treba zadržati intelekt i otvorenost, jer se pokazalo da čestice konvencionalnosti imaju slabije metrijske karakteristike od tvrdnji koje pripadaju prethodnim supskalama. Dakle, i ovi istraživači su dobili kompleksniju faktorsku strukturu otvorenosti prema iskustvima, nego što bi se to moglo očekivati (naime, očekivano je da je u pitanju unidimenzionalna struktura).

2.3. Postupak

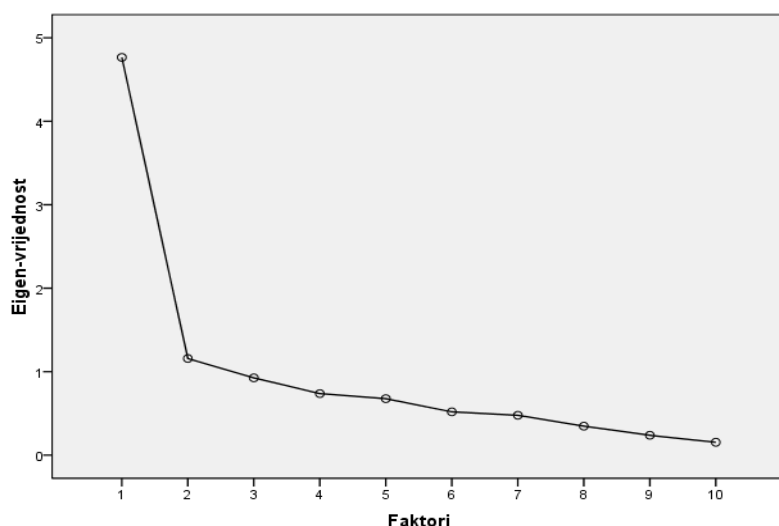
Prije nego što je TFTPSS primijenjena na ciljnom uzorku, provedeno je pilot istraživanje na 20 studenata psihologije, koji su izvijestili da je svaka od 10 tvrdnji dovoljno razumljiva. Nakon toga se pristupilo prilagođavanju instrumentarija *online* formi zadavanja sudionicima, te je istraživanje provedeno putem interneta (početkom prosinca 2013. godine). Točnije, korišten je *online* softver, odnosno usluga na domeni *surveymonkey.com*. Podešena je opcija za obvezatno davanje odgovora na svako postavljeno pitanje, odnosno obilježavanje odgovarajućeg broja u slučaju stupnja slaganja s navedenim tvrdnjama. Poveznica s elektroničkom verzijom instrumentarija dijeljena je po Facebook grupama, a većina njih je okupljala studente s bosanskih, hrvatskih i srpskih sveučilišta. Odgovori sudionika su automatski registrirani od strane softvera, te uneseni u program MS Excel. Nakon formiranja baze podataka, obrada je vršena pomoću statističkog softvera *SPSS 16.0 for Windows*.

3. Rezultati

Prvo je provedena faktorska analiza (točnije, analiza glavnih komponenti) Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive. Kaiser-Meyer-Olkinova mjera adekvatnosti uzorkovanja iznosila je $KMO = ,859$, čime smo zadovoljili jedan od uvjeta za provođenje faktorske analize, što potvrđuje i rezultat Bartlettova testa sferičnosti ($\chi^2 = 833,037$, $df = 45$, $p < ,001$).

Po Kaiser-Guttmanovom kriteriju ($\lambda > 1$), izdvojila su se dva faktora, koja ukupno objašnjavaju 59,234 % varijance manifestnih varijabli. Eigen-vrijednost⁹ prvog faktora iznosi 4,765 (uz objašnjenu varijancu od 47,653 %), a drugog 1,158 (objašnjena varijanca je 11,578 %). Međutim, drugi faktor primarno saturira samo dvije čestice (dual), što je nedovoljno za njegovo prihvaćanje. Drugi argument za odbacivanje drugog faktora je tendencija da Kaiser-Guttmanov kriterij precijeni broj faktora (npr. Jackson, 1993). Do glavnog argumenta dolazimo inspekcijom *scree-plota* (grafikon 1).

Grafikon 1. Dijagram odrona (*scree plot*)

⁹ Eigen-vrijednost (karakteristični korijen ili svojstvena vrijednost) zbroj je kvadriranih faktorskih zasićenja (saturacija) za svaki faktor posebno (i njemu pripadajuće čestice, tj. manifestne varijable). Ova je vrijednost jedna od mjera koje se koriste za izračunavanje postotka objašnjene varijance od strane danog faktora (detaljnije u Repišti, 2012).

Provjera metrijskih karakteristika skale...

Na *grafikonu 1*, odnosno na dijagramu odrona, vidi se da »usitnjavanje« faktora počinje nakon prvog ekstrahiranog faktora. Dakle, po Cattelovom kriteriju, trebalo bi zadržati samo prvi faktor, što je i učinjeno u daljim analizama (na način da je *a priori* zadana ekstrakcija jednog faktora). Prije toga, izbačene su dvije tvrdnje (koje su trebale pripadati drugom faktoru). Također, kada analiziramo njihov sadržaj (»Vjerujem u čuda« i »Vjerujem u duhove«), primjećujemo da u određenoj mjeri odudara od sadržaja ostalih tvrdnji. Zapravo, više upućuje na konstrukt poznat kao *praznovjerje*, što ne bi trebalo biti predmet mjerenja Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive. Ekstrahirani faktor objašnjava 55,670 % varijance manifestnih varijabli, a njegov karakteristični korijen iznosi $\lambda = 4,454$ (karakteristični korijen sljedećeg faktora, koji nije zadržan, iznosi $\lambda = 0,926$).

U *tablici 2* prikazane su saturacije tvrdnji zadržanim faktorom, kao i njihovi komunaliteti.

Tablica 2. Saturacije i komunaliteti tvrdnji TFTPS-a

Red.br.	Tvrdnja	Saturacije	Komunaliteti
9.	Postoje božanski zakoni po kojima ljudi trebaju živjeti.	,858	,736
3.	Smrt je samo novi početak.	,849	,721
8.	Bit ću odgovoran za svoje postupke na zemlji, kada umrem.	,810	,657
2.	Moje tijelo je samo privremeni dom za pravog mene.	,753	,566
5.	Teorija evolucije adekvatno objašnjava kako se pojavila ljudska vrsta.	-,710	,504
1.	Samo moje fizičko tijelo će ikada umrijeti.	,688	,474
6.	Ljudi posjeduju dušu.	,684	,468
7.	Znanstveni zakoni ne mogu objasniti sve.	,572	,327

Iz *tablice 2* je, nadalje, jasno da su za jedinstvenu glavnu komponentu najreprezentativnije sljedeće tri tvrdnje: »Postoje božanski zakoni po kojima ljudi trebaju živjeti«, »Smrt je samo novi početak« i »Bit ću odgovoran za svoje postupke na zemlji, kada umrem«. Ova skala, dakle, primarno mjeri odnos prema smrti i »životu nakon smrti«. Cronbachov koeficijent

Provjera metrijskih karakteristika skale...

nutarnje konzistencije skraćene verzije TFTPS-a, veći je nego onaj izračunat na osnovu tvrdnji originalne skale ($\alpha = ,884, n = 8$).

U nastavku su ispitane korelacije skraćene verzije TFTPS i: generalnog zadovoljstva životom, intelekta/imaginacije, konzervativnosti/konvencionalnosti i subjektivne procjene religioznosti. Time smo testirali drugu postavljenu hipotezu o kriterijskoj valjanosti transcendentalne budućnosti. Rezultati su prikazani u *tablici 3*.

Tablica 3. *Matrica interkorelacija između transcendentalne budućnosti, zadovoljstva životom, intelekta, konzervativnosti i religioznosti*

	TB	ZŽ	I	K	R
TB	-	,078	,018	,340***	,674***
ZŽ		-	-,146	,136	,167*
I			-	-,258**	-,177*
K				-	,490***
R					-

Legenda: TB – transcendentalna budućnost, ZŽ – zadovoljstvo životom, I – intelekt/imaginacija, K – konzervativnost/konvencionalnost i R – religioznost.

* $p < ,05$, ** $p < ,01$ *** $p < ,001$.

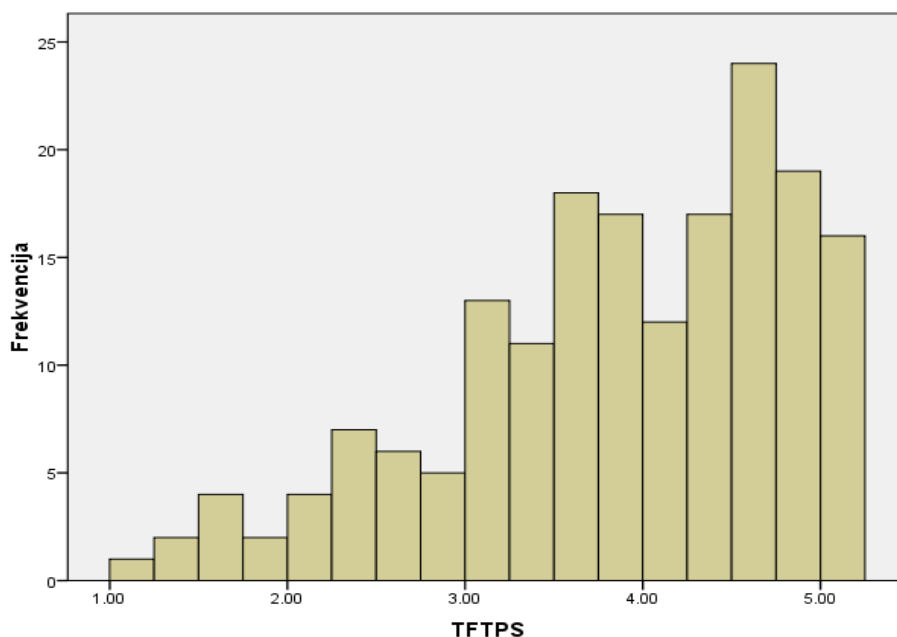
Iz *tablice 3* može se očitati da je transcendentalna budućnost u umjerenoj, pozitivnoj i statistički značajnoj korelaciji s konzervativnošću/konvencionalnošću ($r(176) = ,340, p < ,001$), dok je u visokoj pozitivnoj korelaciji s procjenom subjektivne religioznosti ($r(176) = ,674, p < ,001$). Dakle, s konzervativnošću/konvencionalnošću dijeli 11,56 % varijance, a s religioznošću 45,43 % varijance. S druge strane, nije u statistički značajnim korelacijama sa zadovoljstvom životom i intelektom/imaginacijom.

Grafički prikaz prosječnih rezultata sudionika na Skali transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive nalazi se na *grafikonu 2*. Kao što se može vidjeti (*grafikon 2*), distribucija rezultata sudionika na TFTPS-u negativno je asimetrična (aritmetička sredina

Provjera metrijskih karakteristika skale...

iznosi $M = 3,79$ i manja je od medijane čija je vrijednost $Mdn = 3,875$). Ovaj nalaz je statistički značajan (Kolmogorov-Smirnovljevi $Z = 1,472$, $p < ,05$). Dakle, veći broj sudionika postiže više rezultate na ovoj skali, tj. svoja iskustva, vjerovanja, uvjerenja, stavove i životne ciljeve objašnjava u skladu s temporalnom perspektivom transcendentne budućnosti.

Grafikon 2. *Distribucija rezultata na TFTPS-u*

Standardna devijacija rezultata je $SD = 0,96$ (uz raspon odgovora koji se poklapa s teorijskim: 1-5), a interkvartilni raspon (priložen kao neparametrijski pandan standardne devijacije) iznosi $IQR = 1,41$.

4. Diskusija

Prvo ćemo se osvrnuti na faktorsku strukturu TFTP-a. Uzimajući u obzir kriterij Kaisera i Guttmana, dobivena je dvofaktorska solucija, a uvažavajući Cattellov kriterij, jednofaktorska struktura (koju smo i prihvatili). Ortuño i sur. (2013) dobivaju gotovo identičan dijagram odrona, kao u našem istraživanju, međutim, oni isključuju petu tvrdnju («Teorija evolucije adekvatno objašnjava kako se pojavila ljudska vrsta») i ponovno provode eksploratornu faktorsku analizu (EFA), gdje dolazi do ekstrakcije samo jednog faktora. U njihovom

Provjera metrijskih karakteristika skale...

istraživanju pokazalo se da je peta tvrdnja veoma nisko saturirana prvim faktorom, dok to u našem istraživanju nije slučaj. Seema i sur. (2014) također isključuju ovu tvrdnju iz dalje analize, međutim, u njihovoj studiji se pokazala kao zadovoljavajuće saturirana prvim faktorom. Ipak, imajući u vidu da ova čestica na neki način ispituje stavove sudionika prema Darwinovoj teoriji evolucije, moguće je da narušava sadržajnu valjanost Skale transcendentalne budućnosti.

Nadalje, Ortuño i sur. (2012b) provode konfirmatornu faktorsku analizu (CFA) Skale transcendentalne budućnosti i zaključuju kako unidimenzionalni model s 10 čestica ima nezadovoljavajuće vrijednosti indeksa odgovaranja (fitovanja). Međutim, ukoliko se formira dvofaktorski model (prvi faktor je transcendentalna budućnost, a drugi religioznost), njegovi su indeksi odgovaranja zadovoljavajući. Na osnovi toga, Ortuño i sur. (2012b) ističu da je dovoljno koristiti četiri tvrdnje koje su adekvatno zasićene faktorom transcendentalne budućnosti (tvrdnje: 1, 2, 3 i 10), da bi se valjano i pouzdano izmjerio ovaj konstrukt. Kako u našem istraživanju nije korištena CFA, ne možemo izraziti slaganje, odnosno neslaganje sa nalazima spomenutih autora, ali možemo preporučiti budućim istraživačima, koji će validirati TFTPS u našoj kulturi, da primijene metodologiju i statistički pristup ovih portugalskih autora. U našem istraživanju, pokazalo se da je konstruktna validnost TFTPS-a većinom potvrdila nalaze Boyda i Zimbarda (1996), osim, naravno, u slučaju četvrte i desete tvrdnje.

Sadržajna valjanost skale bi se mogla popraviti dodavanjem čestica čiji će sadržaj upućivati na vjerovanje ljudi u »život nakon smrti«. Predlažemo da one budu definirane na način da se odgovori obrnuto boduju, jer očito nedostaje tvrdnji koje bi imale »negativan predznak« (u cijeloj skali je samo jedna ovakva tvrdnja).

Pouzdanost Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive veoma je dobra, kada je u pitanju nutarnja konzistencija. Međutim, u narednim istraživanjima bi trebalo provjeriti test-retest pouzdanost, za koju se u prethodnim istraživanjima pokazalo da je

Provjera metrijskih karakteristika skale...

zadovoljavajuće visoka (npr. u istraživanju Seema i sur. (2014), test-retest pouzdanost iznosi $r_{tt} = ,80$, s vremenskim intervalom od šest mjeseci).

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na nepostojanje statistički značajne korelacije između transcendentalne budućnosti i generalnog zadovoljstva životom ($r(176) = ,078$, $p > ,05$), što se slaže sa nalazima Ortuña i sur. (2012a), kao i Seema i sur. (2014). S druge strane, naši nalazi nisu u skladu sa zaključcima Zimbarda i Boyda (2009). Kao potpora rezultatima našeg istraživanja, može se navesti pregled studija balansiranih vremenskih perspektiva, koje se odnose na složaj temporalnih perspektiva osoba dobrog mentalnog zdravlja, uz to zadovoljnih životom (Wiberg et al., 2012). U ovom se prikazu ne spominje transcendentalna budućnost kao jedan od podržavajućih faktora zadovoljstva životom i generalnog blagostanja, već se samo razmatraju rezultati sudionika na pet supskala iz Zimbardovog inventara vremenskih perspektiva.

Pozitivna inačica otvorenosti za nova iskustva (intelekt/imaginacija) nije u statistički značajnoj korelaciji s transcendentalnom budućnošću ($r(176) = ,018$, $p > ,05$), dok je konvencionalnost/konzervativnost u umjerenoj pozitivnoj korelaciji s njom. Ovim dobivamo suprotne nalaze u odnosu na one do kojih su došli Podlogar i Bajec (2011). U njihovom istraživanju otvorenost je prema iskustvima u niskoj, pozitivnoj, ali statistički značajnoj korelaciji s transcendentalnom budućnošću. Razilaženje u rezultatima može se objasniti drugačijim instrumentarijem koji je korišten u njihovom i našem istraživanju, i razlikama u faktorskoj strukturi Skale otvorenosti prema iskustvu. Pozitivna korelacija između transcendentalne budućnosti i konvencionalnosti/konzervativnosti može biti objašnjena religioznošću, kao posredujućom varijablom. Iz *tablice 3* vidimo da je konvencionalnost u umjerenoj, pozitivnoj korelaciji sa subjektivnom procjenom religioznosti ($r(176) = ,490$, $p < ,001$). Njen suprotni pandan, intelekt/imaginacija je u niskoj, negativnoj korelaciji s religioznošću ($r(176) = -,177$, $p < ,05$). To je sukladno nalazima Wilcoxa (2004), gdje se pokazalo da je konvencionalnost u pozitivnoj korelaciji s religioznošću. Naši rezultati u ovoj domeni sukladni su i rezultatima Sarogloua (2010), koji izvještava o niskoj, negativnoj

Provjera metrijskih karakteristika skale...

povezanosti otvorenosti prema iskustvu i religioznosti. Na koncu, slični su rezultatima Sauciera i Skrzypińskiej (2006), koji su dobili umjerenu pozitivnu korelaciju tradicionalizma (u našem istraživanju, ovaj konstrukt je podveden pod konzervativnost) i nisku negativnu korelaciju originalnosti/intelekta s religioznošću.

Subjektivna procjena religioznosti je u visokoj pozitivnoj korelaciji s transcendentalnom budućnošću, što potvrđuje nalaze istraživanja koje su proveli Ortuño i sur. (2011). Također, ovaj je rezultat sukladan Zimbardovoj i Boydovoj (2009) napomeni da sadržaj TFTPS-a može upućivati na religijska vjerovanja. Naš posljednji nalaz dovodi u pitanje sadržajnu valjanost Skale transcendentalne budućnosti, te još jednom savjetujemo budućim istraživačima da pokušaju revidirati neke od njenih tvrdnji, te predlože eventualne dopune u vidu novih tvrdnji. Naročito im se savjetuje korištenje mjernih instrumenata koji će obuhvatiti aspekte religioznosti izravnije povezane upravo s transcendentalnom budućnošću.

Statistički značajno odstupanje distribucije rezultata na TFTPS-u od normalne krivulje nije neočekivan nalaz, s obzirom na to da je i procjena vlastite religioznosti naših sudionika pomjerena prema većim vrijednostima. Trebamo imati u vidu samu prirodu našeg podneblja, gdje je riječ o tranzicijskom društvu, koje je očuvalo svoje tradicionalne vrijednosti i praksu, usprkos imperativu modernizacije i tendencija ka globalizaciji na makrosocijalnoj razini.

Prednosti ovog istraživanja ogledaju se u preispitivanju početnih postavki vezanih za originalnu verziju TFTPS skale, i njezino prilagođavanje našem govornom području. Izbacivanjem dvaju čestica iz prvobitne verzije TFTPS-a postiglo se poboljšanje u njezinoj konstruktnoj i sadržajnoj valjanosti. Također, pobliže je analiziran i objašnjen odnos transcendentalne budućnosti i nekih važnih psiholoških varijabli. Još jedna prednost ogleda se u razmatranju korelacije između transcendentalne budućnosti i dva suprotna, i sadržajno različita, aspekta otvorenosti prema iskustvu – intelekta/imaginacije i konvencionalnosti/konzervativnosti. Ovo istraživanje pružilo je i jasniju sliku o povezanosti transcendentalne budućnosti, konvencionalnosti/konzervativnosti i religioznosti. U

Provjera metrijskih karakteristika skale...

konačnici, doprinijelo je rasvjetljavanju odnosa između klastera vjerovanja u zagrobni život (što je obuhvaćeno konstruktom transcendentalne budućnosti) i generalnog zadovoljstva života sudionika.

Osnovni nedostaci ove studije su: neizbalansiranost sudionika po spolu, nedovoljna pouzdanost Skale otvorenosti prema iskustvu, te konceptualizacija religioznosti kao jedinstvenog fenomena (neki autori razlikuju ekstrinzičnu i intrinzičnu religioznost). Također, sudionici su većinom bili studenti iz Bosne i Hercegovine, tako da je ovdje ograničena populacijska generalizacija rezultata. Glede Skale otvorenosti prema iskustvu, može se istaknuti mogućnost autorove pristranosti prilikom odabira tvrdnji iz IPIP-a, te sama faktorska struktura ovog instrumenta (umjesto jednofaktorske, dobivena je dvofaktorska solucija). Zadovoljstvo životom i subjektivna procjena religioznosti mjereni su po jednom tvrdnjom, što otvara problem sadržajne valjanosti i pouzdanosti takvog instrumentarija. Tvrdnje Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive prevedene su od strane autora ovoga rada. Premda su u izvorniku pisane na jednostavnom (elementarnom) engleskom jeziku, a njihov prijevod je bio razumljiv sudionicima iz pilot-uzorka, nije urađen povratni prijevod na engleski (*back translation*).

Naredna istraživanja na ovom polju trebala bi se, pored već navedenog, baviti ispitivanjem povezanosti transcendentalne budućnosti i: praznovjerja, eksternalnog lokusa kontrole, mjera samotranscendencije, duhovnosti, intrinzične i ekstrinzične religioznosti, budućnosti kao vremenske perspektive i slično. Također, uzorak bi trebao biti veći i reprezentativniji za populaciju. Još bi se mogle ispitati razlike u rezultatima na Skali transcendentalne budućnosti između: muškaraca i žena, sudionika iz urbanih i ruralnih područja, visokoobrazovanih i onih s nižim obrazovanjem, kao i provesti kros-kulturna istraživanja (npr. usporedba između rezultata sudionika s naših prostora i Amerikanaca, Francuza, Rusa, Talijana itd., među kojima je primijenjena TFTPS).

5. Zaključak

U ovom istraživanju, temeljili smo se na faktorskoj (konstruktnoj) valjanosti i nutarnjoj pouzdanosti Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive, kao i na njenoj povezanosti s određenim psihološkim varijablama. Kao odgovore na postavljene hipoteze, možemo navesti sljedeće:

- 1) Potvrđena je prva hipoteza o jednofaktorskoj strukturi Skale transcendentalne budućnosti kao vremenske perspektive. Drugim riječima, faktorska struktura TFTPS-a, pretpostavljena u prethodnim istraživanjima, replicirana je na našem uzorku sudionika. Ipak, dvije tvrdnje su isključene iz originalne verzije skale, čime se povećala njezina nutarnja pouzdanost.
- 2) Potvrdili smo i pretpostavku da transcendentalna budućnost nije u statistički značajnoj korelaciji sa zadovoljstvom životom, kao i da je u pozitivnoj korelaciji s religioznošću. Međutim, odbacili smo hipotezu o pozitivnoj vezi transcendentalne budućnosti i otvorenosti prema iskustvu. Naime, odnos ovih varijabli puno je složeniji, a rezultati našeg istraživanja upućuju na pozitivnu povezanost između negativne inačice otvorenosti prema iskustvu (tj. konzervativnosti/konvencionalnosti) i transcendentalne budućnosti. Također, posljednja varijabla nije u statistički značajnoj korelaciji s intelektom/imaginacijom (odnosno, pozitivnom inačicom otvorenosti prema iskustvu).

Dodatno, došli smo do nalaza da je distribucija rezultata na TFTPS negativno asimetrična. Drugim riječima, veliki broj sudionika postiže visoke skorove na njoj, te su skloni poimati sebe i život iz kuta transcendentalne budućnosti.

Također, kao što je već elaborirano, prednost ovog istraživanja je, prije svega, adaptacija TFTPS-a za naše govorno područje. Dok su glavni nedostaci ograničena mogućnost populacijskog poopćavanja rezultata i način mjerenja ostalih varijabli čija se povezanost s transcendentalnom budućnošću ispitala u ovom istraživanju. Preporuke za sljedeća

Provjera metrijskih karakteristika skale...

istraživanja većinom se odnose na ispitivanje drugih relevantnih varijabli u ulozi potencijalnih korelata ove vremenske perspektive.

Literatura:

Boyd, John; Zimbardo, Philip (1996). Constructing Time After Death: The Transcendental-Future Time Perspective, *Time & Society*, 6(1):35-54

Bukvić, Aleksandar (2007). *Načela izrade psiholoških testova*, Beograd: Zavod za udžbenike

Carelli, G. Maria; Wiberg, Britt; Wiberg, Marie (2011). Development and Construct Validation of the Swedish Zimbardo Time Perspective Inventory, *European Journal of Psychological Assessment*, 27(4):220-227

Costa, Paul; McCrae, Robert (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the Revised NEO Personality Inventory, *Journal of Personality Assessment*, 64(1):21-50

Ćirić, Marija; Branovački, Bojan; Mitrović, Dušanka (2014). Procena dimenzije otvorenosti za iskustvo pomoću stavki IPIP repozitorijuma, u Lazarević, Ljilja (ur.). *Empirijska istraživanja u psihologiji – 20. naučni skup*, Beograd: Filozofski fakultet, Institut za psihologiju i Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, str. 183-184

Fajgelj, Stanislav (2005). *Psihometrija: metod i teorija psihološkog merenja*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju

Field, Andy (2005). *Discovering statistics using SPSS*, London: Sage

Fulgosi, Ante (1988). *Faktorska analiza*, Zagreb: Školska knjiga

Gao, Yu-Jing (2011). Time Perspective and Life Satisfaction among young adults in Taiwan, *Social Behavior and Personality*, 39(6):729-736

George, Darren; Mallery, Paul (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update, 4th ed.*, Boston: Allyn & Bacon

Goldberg, R. Lewis (1999). A broad-bandwidth, public domain, personality inventory measuring the lower-level facets of several five-factor models, in Mervielde, Ivan; Deary, Ian; De Fruyt, Filip; Ostendorf, Fritz (eds.). *Personality Psychology in Europe, Vol. 7.*, Tilburg, The Netherlands: Tilburg University Press, pp. 7-28

Provjera metrijskih karakteristika skale...

Goldberg, R. Lewis; Johnson, A. John; Eber, W. Herbert; Hogan, Robert; Ashton, C. Michael; Cloninger, C. Robert; Gough, G. Harrison (2006). The International personality item pool and the future of public-domain personality measures, *Journal of Research in Personality*, 40(1):84-96

Holman, Alison; Zimbardo, Philip (2009). The Social Language of Time: The Time Perspective Social Network Connection, *Basic and Applied Social Psychology*, 31(2):136-147

Jackson, Donald (1993). Stopping rules in principal components analysis: A comparison of heuristical and statistical approaches, *Ecology*, 74(8):2204-2214

Laghi, Fiorenzo; Baiocco, Roberto; Liga, Francesca; Guarino, Angela; Baumgartner, Emma (2013). Identity status differences among Italian adolescents: Association with time perspective, *Children and Youth Services Review*, 35(3):482-487

Lucas, E. Richard; Donnellan, M. Brent (2012). Estimating the reliability of single-item life satisfaction measures: Results from four national panel studies, *Social Indicators Research*, 105(3):323-331

McCrae, Robert; Costa, Paul (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1):81-90

Nordhall, Ola; Agerström, Jens (2013). Future-oriented people show stronger moral concerns, *Current Research in Social Psychology*, http://www.uiowa.edu/~grpproc/crisp/crisp21_6.pdf, (21. 3. 2014.)

Ortuño, E. C. Victor; Paixão, P. Maria; Janeiro, N. Isabel (2011). Diferenças na Perspectiva Temporal entre estudantes religiosos e não religiosos, *Actas do VIII Congresso Iberoamericano de Avaliação Psicológica*, Lisboa: Universidade de Lisboa

Ortuño, E. C. Victor; Gomes, V. M. Catarina; Vasquez, Alejandro; Belo, Pedro; Imaginário, Susana; Paixão, P. Maria; Janeiro, N. Isabel (2012a). Satisfaction with Life and College Social Integration: A Time Perspective Multiple Regression Model, *1st International Conference on Time Perspective: Converging Paths in Psychology Time*, 5th-8th September, Coimbra, Portugal, <https://coimbra.academia.edu/VictorOrtu%C3%B1o>, (22. 3. 2014.)

Ortuño, E. C. Victor; Cordeiro, Pedro; Janeiro, N. Isabel; Paixão, P. Maria; Gomes, V. M. Catarina (2012b). Confirmatory Factor Analysis of the Portuguese Version of the

Provjera metrijskih karakteristika skale...

Transcendental-Future Time Perspective Scale, 1st International Conference on Time Perspective: Converging Paths in Psychology Time, 5th-8th September 2012, Coimbra, Portugal, <https://coimbra.academia.edu/VictorOrtu%C3%B1o>, (22. 3. 2014.)

Ortuño, E. C. Victor; Paixão, P. Maria; Janeiro, N. Isabel (2013). Adaptação portuguesa da transcendental-future time perspective scale, *Avances en Psicología Latinoamericana*, 31(2): 376-388

Podlogar, Tina; Bajec, Boštjan (2011). The connection of time perspective with personality traits and subjective well-being. *Horizons of Psychology*, 20(1):43-62

Repišti, Selman (2012). Problem razumijevanja varijance i kovarijance i postupaka njihovog računanja u psihometriji, *Istraživanje matematičkog obrazovanja*, 4(7):31-43

Rothspan, Sadina; Read, Stephen (1996). Present versus future time perspective and HIV risk among heterosexual college students, *Health Psychology*, 15(2):131-134

Saroglou, Vassilis (2010). Religiousness as a cultural adaptation of basic traits: A Five-factor model perspective, *Personality and Social Psychology Review*, 14(1):108-125

Saucier, Gerald; Skrzypińska, Katarzyna (2006). Spiritual but not Religious? Evidence for Two Independent Dispositions, *Journal of Personality*, 74(5):1257-1292

Seema, Riin; Sircova, Anna; Baltin, Arno (2014). Transcendental future – is it a healthy belief or a time perspective? The Transcendental-future Time Perspective Inventory (TTPI) in Estonian, *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences*, 18(1):57-75

Tavakol, Mohsen; Dennick, Reg (2011). Making sense of Cronbach's alpha, *International Journal of Medical Education*, 2:53-55

Wiberg, Marie; Sircova, Anna; Carelli, Maria (2012). Operationalizing Balanced Time Perspective in a Swedish Sample, *The International Journal of Education and Psychological Assessment*, 12(1):95-107

Wilcox, Bradford (2004). Religion, Convention, and Paternal Involvement, *Journal of Marriage and Family*, 64(3):780-792

Zimbardo, Philip; Keough, Kelli; Boyd, John (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving, *Personality and Individual Differences*, 23(6):1007-1023

Zimbardo, Philip; Boyd, John (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric, *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6):1271-1288

Zimbardo, Philip; Boyd, John (2009). *The Time Paradox: The New Psychology of Time that Will Change your Life*, New York: Free Press

Selman Repišti*

A CHECK OF MEASUREMENT CHARACTERISTICS OF THE TRANSCENDENTAL-FUTURE TIME PERSPECTIVE SCALE

Abstract

The temporal perspective paradigm is a new approach, based on a unique combination of conceptions of time in the field of psychology, anthropology and sociology. It is postulated that each person can interpret his/her experience and behave in accordance with six temporal styles: past positive, past negative, present hedonistic, present fatalistic, and future transcendental. Since the last time perspective has not been explored enough, in this paper factor validity of its operationalization is examined (Transcendental-Future Time Perspective Scale - TFTPS). The second objective of this paper is to investigate correlations between TFTPS results and general life satisfaction, openness to experience and subjective assessment of religiosity. A convenient sample of 178 participants, from 18 to 59 years old has been collected. The following instruments were used: TFTPS, an item for assessment of general life satisfaction, an item for subjective assessment of religiosity, and a group of International Personality Item Pool (IPIP) statements related to the measurement of openness to experience. The instruments have been applied through one of the online servers, which is usually used for this purpose. Results indicate a relatively satisfactory construct validity of TFTPS, with certain modifications suggested for its content. Results on the Transcendental-Future Time Perspective Scale are not statistically significant correlated with life satisfaction or positive version of openness to

* Maršala Tita 31/2, BA-71 000 Sarajevo, selman9r@yahoo.com

Provjera metrijskih karakteristika skale...

experience (intellect/imagination), but were statistically significant correlated with the negative version of openness to experience (conventionality/conservatism) and subjective assessment of religiosity. At the end of the paper, the following has been discussed: advantages and disadvantages of the present research, possibilities for improving the quality of TFTPS and further steps in the scientific approach to this field.

Key words: *intellect, conventionality, openness to experience, religiosity, transcendental-future, time perspective, satisfaction with life.*